

TÜRKİYE'DE ULUSAL EKONOMİ İNŞASI VE MİLLİ BURJUVAZİ FAKTÖRÜ (1923-1929)*

Hasan YAPICI^{1*}
Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ²

Öz

Batı toplumlarında doğal seleksiyon süreci içerisinde ortaya çıkan burjuvazi, Türkiye iktisat tarihi içerisinde bir proje olarak İttihat ve Terakki Fırkası'nın, milli iktisat politikası bağlamında oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle tasarlanan sınıf milli olarak düşünülmüştür.

Milli Mücadele'nin zaferle bitişinin ardından Tek Parti Dönemi'nde, İttihatçıların milli iktisat politikaları devam ettirilmiştir. İzmir İktisat Kongresinin almış olduğu kararlar kapsamında 1929 yılı ekonomik buhranına kadar geçen 6 yıllık bir süreçte ulusal bir ekonomi inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte bir yandan liberal politikalar uygulanırken bir yandan da milli burjuvazi oluşturulmaya çalışılmıştır. Dönem içerisinde iktisadi açıdan yapılan her hamle devletin bu sınıfı oluşturma arzusunun bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. 1929 yılı ekonomik buhranının patlak vermesi, bütün dünya ekonomileri üzerinde tahribat yaratması ve çeşitli iç dinamikler nedeniyle Türkiye iktisadi sistematiği içerisinde bu toplumsal sınıfın gerçek anlamda var olması için II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmelerin beklenmesi gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Burjuvazi, Ulusal Ekonomi, Milli Burjuvazi

FORMATION OF NATIONAL ECONOMY AND THE NATIONAL BOURGEOISIE FACTOR IN TURKEY (1923-1929)

Abstract

Bourgeoisie, which emerged in Western societies within a process of natural selection, was aimed to be formed in Turkey as a project within the Turkish History of Economics in the context of the National Economy Policy of the Union and Progress Party. This is why the designed class was considered to be a National one.

After the National Struggle ended in victory, the National Economy Policies of the Party's elite were continued in the Single-Party era. Within the scope of the decisions taken by the Izmir Economic Congress, a national economy was tried to be built in 6 years until the economic crisis of 1929. In this process, while the liberal policies were implemented, the national bourgeoisie was tried to be formed. Every economic move made during the period emerged as a manifestation of the desire of the state to form this class. Due to the outbreak of the economic crisis of 1929, which created havoc on the world economy, and various internal dynamics, developments that took place in World War II and afterwards must be awaited to have a real sense of this social class in Turkey economic systematic.

Keywords: Bourgeoisie, National Economy, National Bourgeoisie

* Bu makale, Yapıcı, H. (2019). *Türkiye'de Milli Burjuvazi: Tek Parti Dönemi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, adlı doktora çalışmasından üretilmiştir.

¹ Arş. Gör. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCID 0000-0003-3308-9024.

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): hasan.yapici@dpu.edu.tr

² Prof. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID 0000-0003-3372-1034.

Başvuru Tarihi (Received): 28.05.2020 **Kabul Tarihi** (Accepted): 08.07.2020

Giriş

Burjuva kelime anlamı olarak üretim araçlarına sahip olan sosyo-ekonomik sınıfı işaret etmektedir. Kelimenin etimolojisine bakıldığında ilk defa latince burgensis olarak kullanılmış ve bu kelime daha sonra Fransızca’ya bourg (şehir/kasabada yaşayanlar) olarak geçip, Batı’da Orta Çağ’ın son evresinden itibaren kentlerde ortaya çıkan ve ticaretle uğraşıp zenginleşen toplumsal sınıfı ifade etmek için kullanılan bir terim haline dönüşmüştür (Göçek, 1999: 24; Zeytinoğlu, 1976: 65).

Pernoud'a göre kelime ilk olarak 1007 yılında Beaulieu-les-Loches carta adlı metinde okunmaktadır (Pernoud, 1991: 65). Dolayısıyla toplumsal bir sınıf olarak burjuvazinin doğuş yılı için 1007 tarihi verilebilir. Bununla birlikte 12. yüzyıldan başlamak üzere kent sayılan kalelerin içerisinde yaşayanlar burjuva olarak adlandırılmış, ortaya çıktığı süreçten itibaren ise var olan üretim modellerini ele geçirmeye çalışmıştır. Burjuvazinin tarihsel gelişim sürecini kavrayabilmek için kapitalizm öncesi üretim modeli olarak göze çarpan ve döneme damgasını vurmuş olan Batı'nın sosyo-ekonomik ve siyasal yapısını (feodal yapısını) iyi anlamak gerekmektedir.

Avrupa’da kavimler göçünün ardından Roma İmparatorluğu’nun yıkılışının akabinde siyasi ve iktisadi bir istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Bu duruma paralel olarak sosyal normlarda çözümler yaşanmış ve halkın can-mal güvenliğinin olmayışı üretim modelini derinden etkilemiştir. Temel felsefesinde can güvenliği ve fiziksel ihtiyaçlar yer alan Feodalizm ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla feodalizmin doğuş nedenlerinden birinin de mecburiyet olduğunu söylemek mümkündür (Sombart, 2017: 24-25).

Feodal sistemin varlığını sürdürdüğü süreçte siyasi model sosyal ve ekonomik yapıyı reorganize etmiştir. Nitekim Orta Çağ Avrupa’sındaki sınıfsal yapı en tepede kral olmak üzere (bu dönem için etkililiği az), soylular, ruhban sınıfı, özgür köylüler, serfler ve tüccar olmak üzere şekillenmiştir (Aydemir & Yılmaz Genç, 2011: 226-241). Bu noktada güçlü bir merkezi yönetimin olmayışı nedeniyle yargılama ve vergilerin toplanması bakımından da siyasi erki feodal beylerin ele geçirdiğini vurgulamak gerekir (Pamuk, 1988: 19-21). Sistem içerisinde önemli bir yeri olan sınıf ise tüccarlardır. Tüccarlar bu süre içerisinde ticareti yürüten toplumsal bir sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirde yaşayan bu sınıf burjuvaziye dönüşecek ve toplumun dinamizmini harekete geçirerek dönüşüme ivme kazandıracaktır.

12. ve 13. yüzyılda feodalizm işlerliğini korurken 14. yüzyılda sistem ekonomik açıdan kilitlenmiş ve bir buhran dönemi geçirmiştir. Buna bağlı olarak soylular, köylü üzerindeki baskıyı arttırınca 14. yüzyıl Avrupa’sı sık sık köylü ayaklanmalarına tanıklık etmiştir. 16. yüzyıl ile birlikte ise teknolojik gelişmelere paralel olarak Avrupa ekonomisinin sınırları genişlemiştir (Marx, Engels, 2015: 22-23). Bununla birlikte Avrupa’nın kendi içerisinde nüfus ve üretim düzeylerindeki artış ticareti canlandırmış ve sermaye birikimine hız kazandırmıştır. Bu iktisadi büyüme dönemi 17. yüzyılın başından 18. yüzyılın ortasına kadar bir durgunluk göstermiştir. Fakat buna rağmen bu yüzyıllarda ulusal ekonomiler ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi devrimine paralel olarak İngiltere’de pamuklu tekstili ile kapitalist hareket, ticaret ve kıta dışındaki yatırımlarla genişlemiştir. Akabinde sermaye birikiminin hızlanmasıyla hem burjuvazi hem de merkezi krallıklar güçlenerek Avrupa’nın iktisadi yapısı ve buna bağlı olarak toplumsal yapısı feodal üretim modelinin oluşturduğu yapıdan kapitalist üretim modelinin oluşturduğu yapıya evrilmiştir. Nitekim bu süreç zarfında sistemi değiştiren toplumsal grup burjuvazi olmuştur.

Neticede burjuvazi genel olarak Avrupa sosyo-ekonomik dünyası açısından, önce feodal beylerle çıkar çatışmalarından kaynaklanan sorunlarla hesaplaşmış sonra toplumunun diğer kesimlerini yanına çekerek bilim ve teknolojik gelişmelerin ışığında ekonomik üretim modelini değiştirebilmiştir (Pamuk, 1988: 139). Dolayısıyla bütün süreç incelendiğinde Avrupa’nın sosyo-

ekonomik ve siyasal yapısının hatta ve hatta toplumsal normlarının Asya'daki modellerden farklı oluşu burjuvaziyi ortaya çıkarmıştır. Fakat bu durum aynı dönemde varlığını sürdüren Avrupa dışında kalan Asya tipi üretim tarzını benimsemiş olan merkezi devletlerde aynı şekilde olmamıştır. Bunun bir örneğini de Cumhuriyet'in devralmış olduğu mirasın içerisinde yer alan Osmanlı İmparatorluğu ve onun örgütleniş modeli oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yapılanma ve siyasi normlar feodal üretim tarzının aksi yönde gelişmiş ve burjuvazinin ortaya çıkış sürecini geciktirmiştir. Farklı olan üretim tarzı ve sınıfların değişikliği, Batıdaki gibi bir değişimin her toplumda aynı olamayacağını göstermektedir (Berkes, 1970: 132). Osmanlı İmparatorluğu'nun üretim tarzı Marx'ın sınıflandırma yapmış olduğu modelde Asya Tipi üretim tarzı içerisinde yer almaktadır. Fakat Pamuk'a göre Marx'ın yapmış olduğu bu sınıflama modeli Osmanlı Devleti açısından eksik kalmaktadır ve bu nedenle *vergisel üretim tarzı* adlandırmasını yapmaktadır. Bu üretim tarzında artık ürün feodal üretim tarzının aksine güçlü bir merkezi devlet aracılığıyla üreticiden alınmıştır (Pamuk, 1988: 22-24). Dolayısıyla toprakların mülkiyeti de devlete aittir ve toplumsal yapı da bu bağlamda şekillenmiştir.

Asya tipi üretim tarzı veya vergisel üretim tarzı ile iktisadi yapısını şekillendiren Osmanlı, toplumsal yapı açısından yönetenler (askeri sınıf/egemen sınıf) ve yönetilenler (reaya/halk) olmak üzere iki farklı sınıfa ayrılmaktadır. Esasında bu durum bizlere Avrupa'nın aksine keskin bir çizgiyle ayrılmamış olan toplumsal yapıya işaret etmektedir (Ünal, 2012: 25). Nitekim bunun temelinde toprak mülkiyetinin Osmanlı İmparatorluğu'nda devlete ait olması yatmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti açısından iki temel payandaya dayanan bu toplumsal yapılanmada konumlar mutlak değildir. Bu tabaka içerisindeki sosyal hareketlilik yasaklanmamıştır. Aksine yönetilen sınıfı içerisinde yer alan bir köylü yükselip üst yapıya çıkabilmiş veya ailesinden herhangi biri eğitim aldıktan sonra yöneten sınıfı içerisinde önemli bir mevkiye gelebilmiştir (Ünal, 2012: 27). Bu açıdan bakıldığında Osmanlı düşüncesinde pragmatizmin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim sınıflar arası hareketlilik bunu kanıtlar niteliktedir.

Burjuvazi açısından değerlendirildiğinde İmparatorluk bünyesinde yönetilen sınıf içerisinde yer alan tüccar grubu, Göçek'in tabiri ile Osmanlı imparatorluğunda ticaret burjuvazisinin (milli olmayan) nüvesini/çekirdeğini oluşturmaktadır (Göçek, 1999: 192). Büyük tüccarlar arasında 18. yüzyıla kadar Müslüman tüccar grubu yer almaktadır. Fakat bu yüzyıldan sonra işler değişecektir. Özellikle 18. yüzyıldan sonra Osmanlı ticaretinin büyük bir bölümü yine azınlıklara dahil olan/Müslüman olmayan tüccarlar tarafından yürütülecektir (Ünal, 2012: 30). Tüccarlar imparatorluk içerisinde alışverişte aracılık yapan ve fiyat farklarından kar eden grubu ifade etmektedir. Asıl işleri eyaletler arasında ve yurt dışı ticari faaliyetlerde bulunmak (bu ticari faaliyetlerin temelini ham madde oluşturmaktadır), yani kısacası ithalat ve ihracat olmuştur. Bu durumları nedeniyle tüccarlara devlet tarafından geniş bir hareket kabiliyeti verilmiştir. İmparatorluk iktisadiyatı içerisinde dinamik olmaları nedeniyle işe problemleri çıkmaması için konumları özelleştirilmiştir. Fakat 19. yüzyılda özellikle İngiltere ile imzalanan ticaret antlaşması (Bahsedilen antlaşma Balta Limanı Antlaşmasıdır) ile birlikte Osmanlı yarı sömürge haline gelmiştir. Ancak yine de antlaşmaya paralel olarak Osmanlı'nın dış ticaret hacmi büyümüştür (Kıray, 1993: 66). Neticesinde kapitülasyonların ciddi ölçüde hissedilmesiyle Müslüman olmayan tüccar sınıfı yabancı devletlerin himayesine girerek ticari faaliyetlerini yürütmüşler ve böylelikle sermaye birikimini sağlayarak, Osmanlı bünyesinde azınlıklardan oluşan bir ticaret burjuvazisinin temellerini oluşturmuşlardır.

Osmanlı iktisadi yapısını, imparatorluğun doğuşundan itibaren fetihlerle büyüyen ve toprak rejimine dayanan bir sistem olarak değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim 14. yüzyıldan itibaren şekillenmiş olan iktisadiyat 19. yüzyılın ilk yarısına kadar ciddi ölçüde değişmemiş fakat

bu yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasal sistemle birlikte iktisadi yaşam reorganize edilmiştir. Özellikle 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başına kadar provizyonizm (iaşecilik), fiskalizm (vergiçilik) ve tradisyonalizm (gelenekçilik) ilkeleri (Genç, 2005: 297-298) imparatorluğun iktisadi faaliyetlerine yön vermiştir. Bu temel ilkeler derinlemesine incelendiğinde kapital sistemin aksi yönde bir yapılanma olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun, kapitalizm ile iç içe geçmesi 1838 yılında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Antlaşmayla birlikte yabancı tüccarlara ithalat ve ihracat kapıları açılırken yerli tüccarların tekeli kırılmıştır (Avcıoğlu, 2001: 108; Pamuk, 2018: 16-21). Böylelikle Osmanlı’nın iktisadi yapısında kökten bir değişim süreci başlamıştır. Bu anlaşma 1839 yılında Tanzimat Fermanının yürürlüğe girmesiyle daha da güçlenmiştir (Çavdar, 1992: 8-9; Kazgan, 2002: 20; Cem, 2010: 193). Akabinde gerçekleşecek olan Kırım Savaşı ve dış borçlanmalar İmparatorluğun iktisadi sistemini tamamen parçalamış ve *bu devlet nasıl kurtulur* sorusuyla doğacak olan İttihat ve Terakki hem siyasi hem de sosyo-ekonomik parçalanmışlıkla II. Meşrutiyeti ilan ettirerek iktidara gelmiştir.

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte (1908) Meclis-i Mebusan tekrar açılmış, bütün tebaanın Osmanlı olduğu kabul edilerek siyasi yaşama devam edilip iktisadi yapı liberalleşmiştir. İktisadi yapının liberalleşmesi Osmanlı ticaretini elinde bulunduran gayrimüslimlerin etkinliğini arttırmış ve loncaların kaldırılışı Müslüman esnafa büyük bir darbe indirmiştir (Toprak, 1995: 4).

Balkan Harbinin yaşanmasının ardından, II. Meşrutiyet’in gelmesiyle birlikte başlayan süreçteki kardeşlik ve birlik, kısacası ittihad-ı anasır fikri suya düşmüş ve siyasi erki elinde bulunduran İTF Anadolu’ya yönelen ve Müslüman Türk’ü ön plana çıkaran bir politika izlemeye karar vermiştir. Böyle bir kararın verilmesinde halktan gelen tepkilerde etkili olmuştur. Bunun en güzel örneğini 1913-1914 Müslüman boykotajı oluşturmaktadır. Savaştan sonra yayımlanan bildirimlerde gayrimüslim tüccardan alışveriş edilmemesi gerektiği vurgulanarak Müslüman esnafın isimlerinin ve adreslerinin yazılı olduğu listeler hazırlanmıştır (Toprak, 1995: 5).

I. Dünya Savaşı’nın başlaması hem iktisadın millileşmesi hem de milli bir burjuvazi yaratılması adına İttihatçılar için bir fırsat olmuştur. Bu süreçte liberal iktisada sıkı sıkıya bağlı olan Cavit Bey bile geminin dümenini millileşme yörüngesine kırmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması ve yabancı şirketlerin denetim altına alınarak millileştirilmesinin peşi-sıra Milli Mahsulat, Milli Kantariye, Milli Emekçi anonim şirketleri kurulmuştur. Milli İktisat Bankası ise bu şirketlerin girişimiyle ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla artık ticaret de yavaş yavaş gayrimüslim unsurdan Türklere geçmeye başlamıştır. Nitekim Sanayi dergisinde çıkan habere göre 1918 başında durum büyük bir farkla Türklere lehine dönmüştür (Toprak, 1995: 6). Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde başlayan ve Cumhuriyet Döneminde de devam ettirilmiş olan iktisadi politikaların milli burjuvazi sınıfını oluşturma arzusunun bir tezahürü olduğunu ortaya koymaktır.

1. Ulusal Ekonominin İnşa Süreci (1923-1929)

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra milli iktisat ideolojisinden esinlenerek ulusal bir ekonomi oluşturulmaya çalışılmıştır. Burada önemli olan nokta yine devlet tarafından milli bir burjuvazinin yaratılmak istenmesidir. Nitekim toplumu dönüştürecek olan yine bu sınıf olacaktır. İktisatçılar tarafından ulusal ekonomiye geçiş dönemi olarak adlandırılan 1923-1930 sürecinde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan miras (Milli İktisat) aynı şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır (Bu konuda Korkut Boratav ulusal ekonomi yaratma sürecini milli iktisadın devamı olarak nitelendirmektedir. Boratav, 2005: 40). Bu bağlamda değerlendirildiğinde ulusal ekonominin temel felsefesini Türk Burjuvazisini oluşturma arzusunda aramak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla İzmir İktisat Kongresi’nin düzenlenmesi Cumhuriyet tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

İktisadi yaşamın haritasını çıkarmak, ekonomik kalkınma planları hazırlamak, hali hazırda bulunan iktisadi kuruluşlar ve sermaye sahiplerinin fikirlerini alarak ortak paydada buluşabilmek için (Tezel, 2002: 148) İktisat Vekâletince İzmir İktisat Kongresinin toplanma kararı alınmış ve nihayetinde Kongre 17 Şubat 1923 tarihinde açılmıştır. Kongrede; Kredi, Şirketler, Sendikalar, Gümrükler, Ulaştırma, Köylü ile Üretim ve Tüketim meseleleri üzerinde tartışılmış ve nihayetinde iktisadi yaşantıya ilintili olarak toplumun bütün tabakalarını kapsayacak şekilde kararlar verilmiştir. Dolayısıyla bu kararlar değerlendirildiğinde hem milli burjuvaziyi oluşturmak hem de ülke iktisadiyatını kalkındırmak için çeşitli kurum ve kuruluşların 1929 yılına kadar oluşturulduğu ve Türkiye'nin iktisadi politikasının de bu minvalde şekillendiği anlaşılmaktadır. Nitekim iktisadi açıdan kalkınma hamleleri olarak değerlendirebileceğimiz faaliyetlerden ilki ulusal bankaların meydana getirilişi olacaktır. Bunlar İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankası'nda hayat bulmuştur.

1.1 Ulusal Bankalar

1.1.1 İş Bankası: Cumhuriyet döneminin özel teşebbüs, yani bir bakıma cılız olan milli burjuvazi eli ile kurulmuş olan ilk örneklerinden biridir. İş Bankası'nın kuruluşu, İzmir İktisat Kongresi'nin almış olduğu kararlar doğrultusunda atılmış olan en somut adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli bankacılık sistemine geçmek (Gül, 1989: 79), ticaret işlerini kolaylaştırmak adına kredi sağlamak ve sermaye birikimini hızlandırarak milli bir burjuvaziyi yaratma arzusunun bir sonucu olarak kurulmuştur. Bu noktada Özer, bankanın kuruluşunun temel felsefesinde, toplumsal bir grup olarak milli tüccar ve sanayicilerin finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kurulduğundan söz etmektedir (Özer, 2014: 354). Bizzat Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından, Celal (Bayar) Bey bankanın kurulması için görevlendirilmiş ve yapılan çalışmalar neticesinde 26 Ağustos 1924'te İş Bankası kurulmuştur (Kocabaşoğlu, 2001: 45). Kurucularından 11 tanesi milletvekili, geri kalanı ise tüccar, sanayici ve esnaf grubundan oluşmaktadır (Özer, 2014: 353; Akgüç, 1992: 22; Tezel, 2002: 230; Karabıyık, 2001: 12, Cem, 2010: 242). Başlangıçta sermayesi 1 milyon lira olan İş Bankası'nın 250.000 Liralık kısmını Atatürk vermiş geri kalanı ise zamanında Hindistan'dan Milli Mücadele'de kullanılması için gelen 125.000 Sterlin ile tamamlanmıştır. Böylelikle zamanında kullanılmadığı için Osmanlı Bankası'nda bekletilen bu para da yine bir mili dava için değerlendirilmiştir (Gül, 1989: 80).

İş Bankası, kuruluşunun ardından yerli ve yabancı sermaye ile devleti bütünleştiren bir kurum haline dönüşmüştür. Nitekim özel sermayeli bir anonim şirketi olarak gözükse de yöneticilerin siyasilerden olması ve devlet zırhıyla hareket kabiliyeti göstermesi durumu kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte 1934 yılında 10. yıl kutlamaları esnasında devlet erkânının bu kutlamaya özel bir ehemmiyet göstermesi başka bir kanıt olarak gözler önüne serilmektedir. Bu kutlamalar Cumhuriyet gazetesinde şu satırlarla anlatılmıştır; *“On sene evvel küçük bir evde doğan banka, yeni Türkiye'nin en büyük iktisat müessesesi oldu. Bu netice milli kabiliyetimizin asilliğine ve yüksekliğine bir misaldir.”* (İş Bankasının Büyük Zaferi, 1934).

1.1.2 Sanayi ve Maadin Bankası: İzmir İktisat Kongresi'nin almış olduğu karar bağlamında iktisadi yapılanma açısından atılan diğer önemli bir adımdır. Kongre'de sanayicilerin istekleri doğrultusunda *“Erbab-ı Sanayie, kredi yapmak için behemehal bir sanayi bankasının tesisi”* (İnan, 1989: 50; Karabekir, 2001: 311) noktasında karar alınmıştır. Türkiye'deki sanayinin gelişmemesinin nedenlerinden biri de finans kaynağının yetersiz oluşudur. Bu açıdan Türk sanayisinin Batı sanayisine ne yetişmesi ne de rekabet etmesi mümkün değildir. Bilindiği üzere 1923-1930 arası yıllar iktisadi açıdan liberal politikaların izlendiği bir dönemdir. Milli bir burjuvazinin yetersizliği nedeniyle milli sanayinin de gelişebilmesi için özel teşebbüsün yanı sıra devlet de bir bankaya ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla milli sanayinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için 19 Nisan 1925 yılında 633 sayılı kanun ile Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın faaliyete geçiş tarihi ise 1 Mayıs 1925'tir. Sanayi ve Maadin Bankası'nın

kuruluş amacı doğrultusunda sanayi ile ilgili kuruluşlara destek sağladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla milli burjuvazi oluşturma açısından da destek sağlamaya çalışmıştır. Fakat bankanın yeteri kadar başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Nitekim 7 yıllık iş süresi zarfında sanayi ve maden sektörüne 4.800.000 TL kredi vermiş ve 1.173.000 TL ile de kendisi bizzat katılabılmıştır (Gül, 1989: 82-84). Dolayısıyla bu durumu o dönem için bile başarılı saymak mümkün değildir. Fakat Banka’nın genel Müdürü Saadetin Bey Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu röportajda işlerin olumlu yönde ilerlediğini ve bankanın başarılı olduğunu söylemektedir (Sanayi ve Maadin Bankası U. Müdürünün Verdiği İzahat, 27.10.1929). Ancak bu durum pembe bir tablo çizmekten başka bir şey değildir. Nitekim takvimler 1932 yılını işaret ettiğinde bankanın çalışma süresi dolmuştur. İsmet (İnönü) yaklaşık 15 günlük bir Rusya gezisine çıkmıştır. Gezi sonrası yapılan çalışmaların neticesinde Sanayi ve Maadin Bankası kapatılarak, işletmecilik işleri Devlet Sanayi Ofisi’ne, bankacılık işleri ise Türkiye Sanayi ve Kredi Bankasına devredilmiştir (Akgüç, 1992: 25; Yıldırım, 2014: 563; Oskay & Kubar, 2008: Yok).

1.1.3 Emlak ve Eytam Bankası: Ülkenin imarının gerçekleştirilmesi ve eytam sandıklarının işlevsel olarak faaliyet gösterebilmesi için kurulduğu anlaşılmaktadır. 93 Harbiyle başlayan akabinde Trablusgarb, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve nihayetinde Milli Mücadelenin ertesinde devralınan miras içerisinde yıkılmış bir ülke ve sosyolojik boyut açısından yetim kalmış birçok çocuk bulunmaktadır. Dolayısıyla iktisadi boyuttaki sıkıntıların yanı sıra sosyolojik olarak da değişmiş ve zora girmiş yeni kurulan bir ülkede iki önemli amaca sahip olan bir bankanın kurulması önemli bir konudur.

Yapılan çalışmaların neticesinde banka 1926 yılında 844 numaralı kanun ile kurulmuştur (Özel, 2002: 239; Tecer, 2006: 108; Demirel, 2014: 25). Yunus Nadi, bankanın ne kadar önemli olduğunu “...*bu bankanın muamele mesnedi memleketimizin en sağlam zenginliğini teşkil eden gayri menkulattır. Bir servet ki memleketimizde ona henüz ve hemen hemen temas bile edilememiştir. İşte yeni bankanın belli başlı mesnedi bu bakir servettir.*” (Emlak Bankası, 04.02.1929) sözleriyle Cumhuriyet gazetesinde gündeme taşımıştır.

Ülkenin kalkınması için meydana getirilen ulusal bankalar için genel bir değerlendirme yapıldığında modernizasyon sürecine katkı sağlaması ve burjuvaziyi destekleme amacıyla kurulmuş olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bankaların yanı sıra ülke sanayisini kalkındırma ve ulusal ekonominin inşa sürecinin hız kazanması için dönem içerisinde Türkiye Sanayisi, Teşvik-i Sanayi Kanun, İktisadi Meclisler ve son olarak genel bir iktisadi yapılanmadan bahsetmek gerekmektedir.

1.2 Türkiye Sanayisi

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte sanayileşme/fabrikalaşma serüveni Türkiye iktisadiyatının yükselişi açısından hız kazanmıştır. Devlet, milli burjuvazi oluşturma ve bu toplumsal sınıfın omuzları üzerinde iktisadi yapısını yükseltmek için bir dizi önlemler almış ve bir dizi de yenilikler getirmiştir. Nitekim yönetme açısından fikir sahibi olma noktasında, Türkiye sanayisinin durumunu anlayabilmek ve bu noktada adımlar atabilmek için Türkiye İktisat Tarihi içerisinde 3. olan 1927 yılı sanayi sayımını gerçekleştirmiştir. Bu sanayi sayımı ile birlikte 1913 ve 1915 yıllarından farklı olarak küçük ölçekli işletmeler de sayımın içerisine alınmıştır. Bu açıdan toplamda sanayi işletmeleri için 10 adet ana grup oluşturulmuştur. Bunlar; sanayi istihraciye, ziraat ile alakalı sanayi, dokuma sanayi, ağaç ürünleri sanayi, kâğıt ve karton sanayi, maden sanayi, inşaat sanayi, kimya sanayi, karma sanayi ve çeşitli kollarda faaliyet gösteren sanayi olarak belirlenmiştir (DİE, 1973: 150).

1927 yılı sanayi sayımı değerlendirildiğinde; erken Cumhuriyet döneminde Türkiye sanayisinin içler acısı bir duruma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Makine kullanımı oranı, 4’ten fazla işçi çalıştıran işletmelerin sayısı, üretim hayatına katılan işçilerin sayısı bu durumu ispatlar niteliktedir. Bu noktada ülkenin esas geçim kaynağının ve nüfusun büyük bir bölümünün zirai

işlerle uğraştığını da unutmamak gerekir. Ayrıca sınıflama yapılırken grupların yeteri kadar çeşitlendirilmemiş olması da göze çarpan diğer bir unsurdur (Rakamlar için bkz. Gül, 1989: 73; Cillov, 1974: 30). 1927 sanayi sayımı Boratav'ın tabiri ile Türkiye'de cılız burjuvazinin varlığını daha doğrusu böyle bir sınıfın henüz yeterince güçlenmediğini ispat etmektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet için kurulduğu dönemden itibaren sanayileşmenin parolası *olmazsa olmaz* şeklinde tasavvur edilmiştir. Bu açıdan 1921 yılından başlamak üzere 1929 yılına kadar açılan fabrikaların isimleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: 1921-1929 Yılları Arasında Kurulan Fabrikalar (Evsile, 2018: 112)

Yıl	Fabrika Adı
1921	Ankara Marangoz Fabrikası
1923	Ankara Silah Fabrikası
1924	Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası
	Kırıkkale Topçu Mühimmatı Fabrikası
1925	Eskişehir Cer Atölyeleri
	Adana Mensucat fabrikası
	Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi
1926	Kırıkkale Pirinç Döküm Haddehanesi
	Eskişehir Uçak Bakım İşletmesi
	Alpullu Şeker Fabrikası
	İnşaat Demiri Üreten Haddehane
	Kayseri Uçak ve Motor Fabrikası
	Bakırköy Çimento Fabrikası
	Bünyan Dokuma Fabrikası
1927	Bursa Dokumacılık Fabrikası
	Ankara Çimento Fabrikası
1928	İstanbul Türk Mensucat Fabrikası
	Gaziantep Mensucat Fabrikası
	Ayancık Kereste Fabrikası
1929	Paşabahçe Rakı ve İspirto Fabrikası

Tablo 1’de gösterildiği gibi 1926 ve 1928 süreçlerinde fabrikaların açılma hızları yükselmiştir. 1921 ve 1929 yılları arasında açılan fabrikalar Türkiye’nin en ufak mamul ürüne bile ihtiyacı olduğunu ve bu tarihlere kadar üretim noktasında fabrika açılmadığını göstermektedir. Ayrıca açılan fabrikalar da çeşitli konularda sıkıntılar yaşamıştır. Nitekim Cumhuriyet gazetesinde 1929 yılında Sanayi ve Maadin Bankası İdare Heyeti Başkanı Yusuf Ziya Bey ile bir röportaj yapılmıştır. Röportajda Türkiye’deki fabrikaların hepsi olmasa da birkaçı hakkında muhabir tarafından, fabrikaların sıkıntıları ile ilgili sorular sorulmuştur. Röportaj’da Feshane, Uşak Şeker ve Kütahya Çini Fabrikalarının sıkıntıları üzerinde durulmuştur (Fabrikalar Ne Halde, 26.01.1929). Bununla birlikte dönem içinde açılan ya da açılacak olan fabrikalar veya fabrikaların yapmış olduğu işler ile alakalı bilgilere basında da yer verilmiştir (Yağ Fabrikası Açılacak, 02.03.1929; Ford Fabrikası, 19.04.1929; Mensucat Fabrikası, 06.08.1929; Tophanede Ford Fabrikasının İnşaatı, 22.08.1929; Bursa Konserve Fabrikası, 03.12.1929). Fakat Devlet fabrikalarının ekonomik ilişkilerde randımanlı çalışmaması ve milli bir burjuvazi oluşturma isteği beraberinde Teşvik-i Sanayi Kanununu getirmiştir.

1.2.1 Teşvik-i Sanayi Kanunu

Teşvik-i Sanayi Kanunu, Türkiye iktisat tarihi içerisinde iki dönemde çıkarılmıştır. Bunlardan ilki Osmanlı dönemi (Ökçün, 1975: 25, Kasalak, 2012, 68) ikincisi ise Cumhuriyet döneminde. Nitekim Cumhuriyet döneminde çıkarılmasının nedeni de İttihatçıların milli iktisat politikasının dolayısıyla milli bir burjuvazi sınıfını oluşturma çabalarının da devamı niteliğindedir. Bu kapsamda kanun 28 Mayıs 1927 tarihinde 1055 sayılı yasa ile yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile birlikte özel müteşebbise birkaç temel prensipte ayrıcalıklar tanınmıştır. Bunlar yatırım, üretim maliyetini minimize eden ayrıcalıklar, müteşebbisin gelirini arttırıcı ayrıcalıklar ve son olarak da özel sektörü cesaretlendirecek ve aynı zamanda da özendirici olacak ayrıcalıklar olarak ifade edilebilir (Yiğit, 2012: 321; Vural, 2008: 90; Eroğlu, 2007).

1929 yılı ekonomik buhranının ardından iktisat politikasının devlet kapitalizmi/devletçilik şeklinde değişme göstermesi, Teşvik-i Sanayi Kanunu çerçevesinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 1927 yılında 342 işletme bu kanundan yararlanırken 1932’de kanundan yararlananların sayısı 1473’e yükselmiştir. 1932 yılından sonra sayılarda düşüş gerçekleşmiştir. Nitekim Tablo 2 ve 3 durumu ispat etmektedir.

Tablo 2: 1932-1936 Yılları Arasında Teşvik-i Sanayi İşletmeleri ve Üretim İstatistikleri (BCA, 22.11.1937)

Yıl	İşletme Sayısı	Hammadde Değeri (Milyon TL)	Üretim Değeri (Milyon TL)
1932	1473	74	138
1933	1397	74	154
1934	1310	86	183
1935	1161	92	204
1936	1088	109	238

Tablo 3: 1937-1939 yılları arasında Teşvik-i Sanayi Kanunundan Faydalanan İşletme Sayıları (BCA, 20.12.1940, 12.04.1940)

Yıl	İşletme Sayısı	Milli	Yabancı	Toplam
1937	1116	96	21	117
1938	1103	101	25	126
1939	1144	125	24	149

Rakamların bu şekilde seyir etmesinin sebebi 1930 sonrasında sermayenin devlet tarafından tekrardan kamusallaşması ve yatırımlara istenildiği gibi yön verilmesidir. Bu süreçte makina ve hammadde ithalatına tanınan gümrük muafiyeti kaldırılmıştır. Bunun sonucunda ise kanunun kaldırılacağı bile konuşulmuş ve hatta bu tartışmalar basına yansımıştır. Nitekim Abidin Daver, 1933 yılında Cumhuriyet Gazetesinde “Teşvik-i Sanayi Kanunu Kaldırılmamalıdır” başlıklı makalesini kaleme almış ve bu makalede kanunun kaldırılmaması gerektiğinin sebeplerini anlatmıştır (Teşvik-i Sanayi Kanunu Kaldırılmamalıdır, 05.02.1933).

Teşvik-i Sanayi Kanununda tadilat yapılması o dönem için sermaye sahipleri tarafından istenmeyen bir durum olmuştur. Devlete güvenen cılız burjuvazi sermaye birikimlerine hız kazandırabilmek için devletten gelecek en ufak bir yardıma bile muhtaç olduğunu bu durumda göstermiştir. Özellikle kanuna güvenerek hareket eden milli burjuvazi, sermayelerini çeşitli işlere bağladıklarını ve zarar edebilecekleri vurgulamıştır. Dolayısıyla burjuvazinin tepkisi artmıştır. Bu noktada Mustafa Kemal (Atatürk), İsmet (İnönü) kabinesine müdahale etmek zorunda kalmış ve dönemin İktisat Bakanı Mustafa Şeref (Özkan) görevden alınarak yerine Celal (Bayar) getirilmiştir (Tezel, 2002: 291). Burada iki farklı yorum yapılabilir Bunlardan birincisi Milli burjuvazinin cılız olmasına rağmen seslerinin gür çıktığı ve neticesinde İktisat Bakanlığı'nın el değiştirdiğidir. İkincisi ise özel sermaye çevreleri ile iyi ilişkiler kurabilen ve iktisadi alanda başarılı olan Celal (Bayar)'ın, Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından iktisadi yapıyı düzene sokabilmek için göreve getirilmesidir. Nitekim 1933 yılında makine ithalatı konusunda gümrük muafiyetleri geri getirilmiş ve hammadde de ise bazı değişiklik yapılarak ithalat konusunda ayrıcalıklar sürmüştür (Tezel, 2002: 292).

Teşvik-i Sanayi Kanunu, anlaşıldığı üzere milli burjuvaziyi oluşturma çabalarının bir parçası olarak hayat bulmuştur. Bu bağlamda sanayi sektöründe faaliyet yürütecek olan burjuvaya belirli kolaylıklar sağlanmıştır. Fakat bu noktada, devlet ve burjuvanın karşılıklı olarak ilişki içerisinde olduğunu ve dolayısıyla birbirlerine muhtaç olduklarını da unutmamak gerekir. Nitekim dönem içerisinde hem oluşturulan kurumlar hem de 1926-1929 sürecindeki ülkenin iktisadi yapısı, devlet ve sermaye arasındaki karşılıklı ilişkiyi gözler önüne sermektedir.

1.3 Dönem İçerisinde Oluşturulan Kurumlar

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından ülkenin iktisadi alanda modernleşmesini sağlamak ve iktisadi kalkınma sürecine hız kazandırabilmek için İstatistik Umum Müdürlüğü, Âli İktisat Meclisi ve İktisat Vekaleti kurulmuştur. Bu kurumların asıl amacı hem iktisadi politiği düzenlemek hem de yerli sermaye ve devlet arasında bir köprü vazifesi üstlenerek iktisadi yapıyı top yekûn olarak kalkındırmaktır.

İktisadi sahada ülkenin eksikliklerini tespit etmek ve bu bağlamda hareket kabiliyeti kazanmak için ilk olarak İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Dolayısıyla İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kuruluşu genç Cumhuriyet için bir zorunluluk arz etmektedir. Bu açıdan kurumun oluşturulmasının ekonomik, kamusal ve sosyolojik olarak üç temel zorunluluktan

doğduğundan söz etmek gerekmektedir. Bu üç zorunluluk gerçekte modern devletin oluşumundaki temel payandalardır. Modern devletlerde yönetme modeli, fikir sahibi olma noktasında ilerlemektedir. Fikir sahibi olmadan kastettiğimiz “yönetmek için bilme”dir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ekonomik olarak nasıl bir noktadayız? (girdi/çıkıtlar hangi durumda, ithalat-ihracat oranları, vergiler vs...), Kamu yönetiminde durum nedir? (Neye ihtiyacımız var?) ve son olarak insan kaynağımız yeterli mi? (Nüfus, bölgeler vs...) sorunsallarının çözümünün gerçekleştirilebilmesi ve fikir sahibi olarak sayısal verilerin oluşturulması, kısacası zikrettiğimiz 3 koşulda da planlamanın yapılabilmesi için İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Dolayısıyla savaş sonrasında ülkenin ahvalinin bilinmesi için oldukça önemli bir kurumdur.

1926’da kurulan İstatistik Umum Müdürlüğü’nün başına ilk olarak Belçikalı uzman Dr. Camille Jacquard geçmiştir (Köse, 2010: 22). Belçikalı uzmanın yanında Celal (Aybar) kurumun gelişmesinde destek olmuştur. Nitekim daha sonra da Celal (Aybar) kurumun başına genel müdür olarak geçip uzun yıllar hizmet edecektir. Bununla birlikte İstatistik Umum Müdürlüğü’nün alt memur kadroları da işe vakıf olan kişilerden teşekkül etmiştir (Çavdar, 2003: 85). Müdürlük işe ilk olarak nüfus sayımından başlamış ve daha sonrasında sanayi ve tarım sayımlarını gerçekleştirmiştir. Nitekim yapılan sayım için 1927 koşullarında Türkiye Cumhuriyeti’nin nüfusu 13.648.000 olarak tespit edilmiştir (TUİK, 0535: 6).

1927 yılında gerçekleştirilen diğer sayımlar ise sanayi ve tarım alanlarında yapılmıştır. Son olarak tarım sayımı yine İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından sanayi ve nüfus sayımı gibi başında Jacquard’ın bulunduğu ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Sayım içerisine çiftçi aileleri, ekili alanlar, üretim miktarları ve değerleri, hayvanlar ve tarım alet ve makineleri dahil edilmiştir. Sayım işi ülke genelinde vali ve kaymakamlar tarafından yürütülmüş ve ziraat memurları görev almıştır (Saçlı, 2009: 12-13).

1927 yılı tarım sayımı değerlendirildiğinde; ortalama olarak çiftçi nüfusunun genel nüfusa göre oranı %67 civarındadır. Hesap hatası bile yapılsa o dönem için Türkiye’nin asıl geçim kaynağının tarım olduğunu bu durum tartışılmaz bir şekilde ispat etmektedir. Bununla birlikte her çiftçi ailesi için ekili arazi ve hayvan sayılarının düşük olduğu görülmektedir (Die, 1973: 85). Burada genel bir değerlendirme yapılırsa iktisadi yapısının tarıma dayalı olduğu Türkiye’de, tarımın yeterince gelişmemiş olduğunu daha doğrusu modernleşmemiş olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Nitekim 1927 tarım sayımı içerisinde teknoloji kullanımı oranları da bunu ispatlar niteliktedir.

1.3.1 Âli İktisat Meclisi

Âli İktisat Meclisi (Yüksek İktisat Meclisi) kuruluşu açısından devlet ve özel sermaye arasında uzlaştırıcı rol üstlenerek iktisadi politikaların belirlenmesinde danışma rolü üstlenen bir yapıya sahip olan kurumu ifade etmektedir. Kuruluş dönemi göz önüne alındığında ekonomik bir çıkmaz içerisinde olan ve bu çıkmazı aşıp modern devletin inşa süresine hız kazandırmak için her yolu deneyen yönetim kadrosunun böyle bir oluşuma katkı sağlaması ise dönemin gerçeklerine uygundur.

Âli İktisat Meclisi 25 Haziran 1927 tarihinde 1170 sayılı kanun ile kurulmuştur. İktisadi danışmanlık sağlayan bu meclisin kuruluş amaçları ekonomi politikalarının belirlenmesine yardımcı olmak, ekonomik meselelerde aracı olarak koordine görevini üstlenmek, kalkınmaya katkı sağlanmak, temelinde 3 ana prensibe dayanmaktadır (Koraltürk, 1996: 49).

Âli İktisat Meclisi, Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. Meclisin 2 tane fahri başkanları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Başbakan, ikincisi ise Ticaret Bakanıdır. Meclis 24 üyeye sahiptir ve bu üyelerden 12’si içerisinde 1’i ordu mensubu ve 11’i de hükümetçe belirlenen kişilerdir. Kalan kısmı ise şu şekilde oluşmaktadır: Sanayi ve Ticaret Odalarından 4, bankacılardan 1, demiryolu işletmelerinden 1, çiftçilerden 2, Ticaret ve Zahir Borsasından 1,

madencilerden 1, Kambiyo Borsasından 1 ve son olarak kooperatifçilerden 1 kişi seçilmiş olmak suretiyle meclis oluşmuştur. Bu açıdan meclisin yapısı değerlendirildiğinde, özel sermaye ile devlet arasındaki bir köprü oluşturduğunu göstermektedir. Meclisin oluşturulmasının ardından, bu meclis 1928 yılından başlamak üzere toplantılar yapmış ve hayat pahalılığından gümrük siyasetine, zirai krediden maden sanayi ve milli gelirlere kadar incelemede bulunarak bunları raporlaştırmıştır (Gül, 1989: 88). Dolayısıyla bir nevi kuruluş amacını gerçekleştirmiştir denilebilir. 1930'lu yıllarda ise Türkiye'nin iktisadi felsefe olarak devletçiliği benimsemesinin ardından işlevini yavaşça kaybetmiş ve 1935 yılında kaldırılmıştır. Kurum devlet ve sermaye arasında köprü vazifesi kurması nedeniyle çalışmamızın muhtevası gereği önem arz etmektedir. Bir nevi o dönem cılız olan milli burjuvazinin isteklerini iletme noktasında çalışmıştır denilebilir.

1.3.2 İktisat Vekâleti

Bilindiği üzere 23 Nisan 1920'de BMM açılmıştır. Meclisin yapmış olduğu ilk işlerden biri de Vekâletlerin oluşturulmasıdır. 2 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı kanun ile Vekâletler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de İktisat Vekâletidir. Vekâletin başına ise Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey getirilmiştir. İktisat Vekâletinin kuruluşunun temelinde sanayi, ticaret, zirai, orman, maden ve veterinerlik hizmeti işlerinin düzenlenmesi şeklinde 6 prensibe dayandığı söylenebilir (Doğru, 2007: 276).

İktisat Vekâleti, kuruluş amaçları doğrultusunda Milli Mücadele döneminde hizmet vermiştir. İlk olarak Maliye ile çalışıp bütçe açığını kapatabilmek için 2 kalemde vergiler arttırılmıştır. Bunlar ihracat vergisi ve depo vergisi üzerinde gerçekleşmiştir. Nitekim ihracat vergisi beş kat arttırılırken depo vergisi on kat artmıştır. Bununla birlikte tarımda makineleşme, iâşe problemlerinin çıkmaması için önlem alma, ormancılık hususunda önlem alma, işçi hakları ve hayvancılık gibi konularda çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca genel iktisadi meselelere çözüm aramıştır. Bu açıdan yapması gereken işleri Milli Mücadele'nin zor şartları altında devam ettirmiş ve aynı zamanda mücadeleye kaynak sağlamıştır. Fakat şartların zor olması İktisat Vekâletinin başarısını da engellemiştir. Dönemin çetin şartları neticesinde Vekâlet eleştirilere maruz kalmış ve Milli Mücadeleden sonra 5 Mart 1924 yılında 432 sayılı kanun ile ikiye ayrılmış ve bünyesinden Ticaret Vekâleti ve Ziraat Vekâleti ortaya çıkmıştır (Sağlam, 2017: 28).

21 Aralık 1928 tarihinde 1200 sayılı kanun gereğince Ticaret Vekâleti ve Tarım Vekâletlerinin birleşmesiyle İktisat Vekâleti tekrar kurulmuştur. Böyle bir birleşme yapılmasındaki amaçlar arasında kararların alınmasını kolaylaştırması, bu kararların uygulanması sürecine hız kazandırılması, işleyişi kolaylaştırmak gibi nedenler sayılabilir. İktisat Vekâletinin tekrar kurulmasından sonra kurumun başına Rahmi (Köken) Bey getirilmiştir. Fakat takvimler 1929 yılını işaret ettiğinde bilindiği üzere Dünya'da ekonomik bir buhran meydana gelecektir. Özellikle bu süreçte İktisat Vekâletine bağlı Dış Ticaret Dairesi kurulmuş ve ekonomi bütünsel olarak Vekâletçe yürütülmeye çalışılmıştır (Gül, 1989: 90). Daha sonraki süreçte ise Vekâlet, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı adı altında revize edilmiştir.

1.4 1926-1929 Yılları Arasında Devlet- Sermaye İlişkisi ve Kurulan Şirketler

İzmir İktisat Kongresi ve bu kongrenin sonucunda atılan adımlar daimî olarak bozulan yapıyı tekrar inşaaya yönelik hamleler değildir. Aksine yeni bir yapı inşa etmeye yönelik adımlardır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kurucu kadrosu her alanda olduğu gibi iktisadi sahada da paydaşlarla iş birliği yaparak mühendislik vazifesi yürütmüşlerdir. Nitekim İş Bankası'nın kurulması ile başlayan süreçte iktisadi açıdan bir dizi önlem alınmış ve devlet iktisat ile ilintili paydaşlarla modern bir ekonomi inşası sürecine girişmiştir. İktisat tarihçileri tarafından liberal ekonomi olarak adlandırılan bu dönem de tıpkı bir örümcek ağına benzeyen iktisadi sistematik tek tek düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu sistematığın içerisinde yer alan sermaye sahipleri, şirketler, bankalar, ticaret, iç piyasa gibi unsurlar revizyonist bakış açısıyla (belki de devrimci ruhu ile)

yeniden dizayn edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak devlet ve sermaye ilişkisinden bahsetmek gerekir.

Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından devlet, sermaye ile (burjuvazi) ilişkiler kurmuş ve bu ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Nitekim iktisadi açıdan devletçi (1930 sonrası) politikalar uygulanana kadar geçen süre içerisinde devlet burjuvazinin eliyle yükselmeyi düşünmüştür. Fakat yine de Türkiye bağlamında bu yükseliş için devlet, sermayeye daha öncede bahsetmiş olduğumuz üzere birtakım kolaylıklar sağlamış veya kendisi çeşitli kurumlar oluşturmuştur. Dolayısıyla iktisadi olarak yükselmek için devlet de bizzat sistematğin içerisinde yer almıştır.

Türkiye’nin iktisat tarihi içerisinde, daha Cumhuriyet ilan edilmeden Milli Mücadele döneminde özellikle yabancı sermaye ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Milli burjuvazinin cılız olması nedeniyle ilişkilerdeki büyük pay yabancı sermaye ile sağlanmıştır. Bu bağlamda yapılan işler değerlendirildiğinde ilk olarak BMM’nin açılmasının ardından büyük tartışmalara sahne olacak olan Meclis İkinci Başkanı Celalettin Arif Bey’in, Ereğli kömür madeni işletmecilik hakkını İtalyanlara satmış olmasından bahsetmek gerekir. Mondros Antlaşmasının imza edilmesinin ardından Celalettin Arif Bey, İtalya’ya giderek burada ortaklık kurmuştur. İstanbul’un işgalinden sonra ise Anadolu’ya geçen vekiller tayfası içerisinde yer almış ve Ankara’da Meclis’in açılmasının ardından ilk olarak Meclis İkinci Başkanlığına seçilmiş ardından ise süreç içerisinde Adalet Bakanlığı görevine kadar yükselmiştir (Tezel, 1970a, 240). Türkiye’nin tek taş kömürü havzasını savaş halinde bulunan İtalyanlara verilmesi dönem için ilginç bir durumdur. Nitekim bu durum Meclis içerisinde tartışmalara yol açmış ve Tezel’in ifadesi ile Celalettin Arif Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından aklanmıştır. Bize göre Mustafa Kemal (Atatürk)’ün Celalettin Arif Bey’i aklamasının temelde iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi mütareke sonrasında ortaklık kurulması ve satışın yapılmasıdır. İkincisi ise Milli Mücadeleye zarar vermek istememesidir.

Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından bazı vekillerin öncülük etmesi ile birlikte Milli Türk İthalat Şirketi kurulmuştur (Tezel, 2002: 193). Fakat 1923 yılında bu şirket, bir İngiliz sermaye grubu ile ortaklık kurmuştur. Dolayısıyla şirketin milliliği tartışılır olmakla birlikte yine burjuvazinin doğası gereği hareket edildiğini söylemeden geçmemek gerekmektedir.

1923 yılının yabancı sermaye grubu ile olan ilişkisine diğer bir örnek ise Chester ayrıcalığıdır. 9 Nisan 1923 tarihinde 327 sayılı kanun ile bu gruba ayrıcalık tanınmıştır. Ayrıcalık gereği 17.000 kilometrelik alanda maden ve petrol kaynaklarını, bununla birlikte demiryolları ve limanlarını 99 yıl işletme ayrıcalığı tanınmıştır. Bunun karşılığında ise 4.400 kilometre demiryolu hattı döşeme ve 3 liman yapımını şirket üstlenmiştir. Fakat Musul ve Kerkük’ün Türkiye sınırlarının dışında kalması ve Irak petrollerinin Standart Oil tarafından denetlenmesinin ardından anlaşma rafa kaldırılmak zorunda kalmıştır (Tezel, 1970b: 287-288).

1926’den başlamak üzere 1929 yılına kadar yabancı sermayeyi ülkeye çekme noktasında adımlar atılmış ve bu dönemde hacim genişletilmiştir. Bu durum aşağıdaki tablo ile ifade edilebilir.

Tablo 4: 1926-1929 Yılları Arasında Yabancı Menşeli Sermayenin Türkiye'deki Yatırımları (Tezel, 2002: 195)

YIL	MİLYON TL
1926	6.5
1927	5.3
1928	8
1929	12
Toplam	31.8

Tabloda 4'te ifade edildiği üzere özellikle 1927 yılından sonra yatırım noktasında bir artış yaşanmıştır. Nitekim bunda Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun büyük bir etkisi vardır. Bununla birlikte en dikkat çekici unsur ise 1929 yılında yatırım oranının diğer yıllara göre neredeyse iki kat artış sağlamasıdır. Dünya ekonomik krizinin yaşandığı dönemde yabancı sermayeyi ülkeye çekmek büyük başarıdır. Fakat bundan sonraki süreçte krizin etkisi ve alınan çeşitli tedbirler nedeniyle yabancı sermayeli yatırımlarda düşüş yaşanacaktır. Ayrıca yine aynı süreçte yeni yabancı şirketler ise belirli ayrıcalıklar kazanmıştır. Şirketler için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 5: Türkiye Cumhuriyetinden Ayrıcalık Hakkı Elde Eden Şirketler (Tezel, 2002: 196)

ŞİRKET İSMİ	YIL	UYRUK
İstanbul Seydiköy Gaz ve Elektrik Şirketi	1924	Belçika
İzmir Telefon Şirketi	1925	İsveç
İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi	1926	Belçika
Güney Anadolu Magnez Madencilik Şirketi	1927	Almanya
Zingal Ormancılık Şirketi	1927	Belçika
Kireçlik Krom Madencilik Şirketi	1927	Fransa
Adana Elektrik Şirketi	1928	Almanya
Ankara Elektrik ve Gaz Şirketi	1928	İngiltere
Fethiye Simli Kuşun Madencilik Şirketi	1928	Fransa
Kömür Madencilik Şirketi	1929	Fransa
Ford	1929	Amerika

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere toplamda 11 şirket ayrıcalık hakkına sahip olmuş ve bu ayrıcalıkları sayesinde şirketler, kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyet yürütmüşlerdir. Nitekim

bu durum da bizlere Türkiye’nin kapitalizmle eklemleme sürecinin ivme kazandığını ve sermayenin (burjuvazinin) bir anlamda ülke içerisine çekilmek istendiğini göstermektedir.

Süreç içerisinde yurt dışı burjuvaziyi ülke içine çekmek ve milli burjuvaziyi güçlendirmek dönemin ekonomik felsefesi olmuştur. Nitekim uygulanmış olan politikalar açıkça bu durumu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu süreçte genç Cumhuriyetin kapitalizme eklenmesi ve bu şekilde ekonomik yapıyı dizayn ederek milli bir burjuva yaratma arzusu hayat bulacaktır. Bu noktada dönem içerisinde kurulan banka ve şirketlerden bahsetmek gerekmektedir.

Tablo 6: *Dönem İçi Kurulmuş Olan Bankalar (CBA, F. 14, D. 56, A. IV-8: 17).*

Bankanın İsmi	Sermayesi	Merkezi
Emlak ve İkrizat Bankası	100.000	İstanbul
Eskişehir Çiftçi Bankası	100.000	Eskişehir
İstanbul Esnaf Bankası	100.000	İstanbul
Emvali Gayrimenkule İkrizat Bankası	60.000	İzmir
Adapazarı İslam Bankası	100.000	Adapazarı
Akhisar Tütüncüler Bankası	500.000	Akhisar
İş Bankası	2.000.000	Ankara
Akşehir Bankası	1.000.000	Akşehir
İtibar-1 Milli Bankası	4.000.000	İstanbul
Aksaray Halk İktisat Bankası	100.000	Aksaray
Akhisar Servet Bankası(?)	100.000	Akhisar
Emlak ve Eytam Bankası	20.000.000	Ankara
Türkiye ve İran Bankası	200.000	İstanbul
Türk Ticaret ve Sanayi Bankası	1.000.000	İstanbul
Türk Ticaret Bankası	500.000	Konya
Terhin-i Emlak ve Efrac-1 Arazi Bankası	300.000	İstanbul
Türk Ticaret Bankası	100.000	İstanbul
Türkiye Milli Bankası	1.000.000	İstanbul
Ziraat Bankası	30.000.000	Ankara
Denizli İktisat Bankası	100.000	Denizli

Sanayi ve Maadin Bankası	18.000.000	İstanbul
Konya İktisat-ı Milli Bankası	100.000	Konya
Karaman Bankası	20.000	Karaman
Kayseri Çiftçiler Bankası	50.000	Kayseri
Karaman Çiftçi Bankası	100.000	Karaman
Milli İktisat Bankası	1.500.000	İstanbul
Milli Aydın Bankası	50.000	Aydın
Nevşehir Bankası	50.000	Nevşehir
Niğde Çiftçi ve Ticaret Bankası	50.000	Niğde

Tablo 6’da belirtildiği gibi yerelde ülke genelinde birçok banka kurulmuştur. Bunlardan en dikkat çekenini ise sermayesinin 20.000.000 TL olması nedeniyle Emlak ve Eytam Bankasıdır. Fakat bu sermayeyi en azından kuruluşundan birkaç yıl sonra bile yakalayamayacaktır. Bununla birlikte bankaların bir kısmının özel sermaye sayesinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla cılız burjuvazi kapitalist sisteme bankacılık faaliyetleriyle beraber eklenerek sermaye birikimlerini arttırmayı hedeflemişlerdir. Nitekim finans kapitale bu minvalde katılmayı düşünmüşlerdir.

1926-1929 yılları arasında kurulan anonim şirketler için Cumhurbaşkanlığı arşivinde bulunan Ticaret Umum Müdürlüğü’nün raporu detaylı bir şekilde bilgi vermektedir. Rapora da 1926 yılından başlamak üzere yıl yıl kurulan Türk anonim şirketleri yer almaktadır. Türkiye’de anonim ve sigorta şirketlerinin kuruluşu 19. yüzyılın kapitalist zihniyeti içerisinde yayılcı politikalar çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde hayat bulmuştur. Nitekim bu durum Osmanlı Devleti’nin yarı sömürge haline gelmesi, modernleşme süreci ve son olarak ihtiyaçların karşılanmasına yönelik girişimler temelinde değerlendirilebilir. Türkiye’de 1926-1929 yılları arasında kurulan şirketlerin Osmanlı zamanında kurulanlara göre artış sağladığını söylemek mümkündür. Liberal iktisadi bir politikayı benimsemiş olan Türkiye Cumhuriyeti’nin yapmış olduğu hamleler, dış piyasalara güven vermesi ve içeride burjuvazi sınıfını oluşturma çabaları neticesinde böyle bir artış yaşanmıştır. Bu süreci anlayabilmek için 1926 öncesindeki gelişmeleri değerlendirmek gerekir.

1926 öncesi için genel bir değerlendirme yapılırsa, bu noktada Cumhuriyet öncesi ve sonrası ülkenin genel iktisadi durumunu anlayabilmek ve iktisadi yaşamda doğru hamleler yapabilmek için Cumhuriyet’in ilanının ardından çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Bunlardan biri de 1915 ile 1926 yıllarını kapsayan ve Türkiye’deki iktisadi gelişmeleri (şirketler, işletmeler, bankalar vs..) özetleyen rapordur. Dolayısıyla rapor, aslında burjuvazi sınıfının yetersiz oluşunu gözler önüne sermektedir.

Rapora göre; 1915 yılına gelene kadar Türkiye’de 68 anonim şirket kurulurken, I. Dünya Savaşı yıllarında kurulan 70 anonim şirketle beraber 1919 yılına kadar sayı 138 ulaşmıştır. Nitekim kapitülasyonların kaldırılması ve İTF’nin yerelde milli bir burjuvazi oluşturma politikalarının bir nebze de olsa başarılı oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı yıllarında kurulan 70 anonim şirket bunu ispatlar niteliktedir. Bununla birlikte Milli Mücadele’nin kazanılmasına kadar geçen süre zarfında Türkiye iktisadiyatının durgunlaştığı anlaşılmaktadır. 1919’da 12, 1920’de 8, 1921’de 4 ve 1922 yılında 5 şirket kurulabilmiştir. Topyekûn bir istiklal

mücadelesinde şirket kurulma sayılarının azlığı eleştirilebilir ancak yine de genel bir savaşta sayıların bu şekilde bile olması bir mucizedir (CBA, F. 14, D. 56, A. IV-8: 1).

Türkiye’de şirketlerin kuruluş sayılarının asıl arttığı tarih ise Cumhuriyet’in ilanından (1923) sonradır. 1923’te 15, 1924’te 42, 1925’te 50 ve 1926 yılı içerisinde ise 26 şirket kurulmuştur. Rakamların ifade ettiğine göre Cumhuriyet’in ilanının ardından 1926 yılına kadar kurulmuş olan şirketlerin sayısı 135’tir. Bu şirketlerin sayısı 1919’a kadar 25, 1919 ile 1922 arasında 10, 1923’te 40, 1924’te 60’dır. 1926 senesinde ise 40 yabancı şirket kurulmuştur. Rapordan anlaşılacağı üzere 1919 yılına kadar kurulmuş olan yabancı anonim şirketlerin sayısı 25 olarak verilmiştir. Ancak raporu yazan ya eksik bilgi vermiştir ya da faaliyette olan anonim şirketlerden bahsetmiştir. Nitekim 1847’den başlamak üzere 1919’a kadar kurulan yabancı anonim şirket sayısı 329’dur (Toprak, 1982: 60). Sigorta şirketleri bağlamında değerlendirildiğinde 1919 yılına kadar 2, Cumhuriyet’in ilanından ise 7 yerli sermayeli sigorta şirketi kurulmuştur. Ayrıca 1919 yılına kadar 26 yabancı sigorta şirketi bulunurken 1923’te 9, 1924’te 32, 1925’te ise 6 yabancı sermayeli sigorta şirketi daha kurulmuştur (CBA, F. 14, D. 56, A. IV-8: 1). Bununla birlikte sanayi için 1920 yılından başlamak üzere 1926 yılına kadar toplamda 33 adet anonim şirket kurulmuştur. 1920’de 1, 1921’de 1, 1923’te 7, 1924’te 7, 1925’te 12 ve 1926 yılında 5 adet sanayi için anonim şirket kurulmuştur. Dolayısıyla sanayileşme hareketine paralel olarak 1923 yılı ile birlikte bu anlamda hizmet verecek olan anonim şirketlerin sayısında da bir artış gözlemlenmektedir. Bununla birlikte raporda dış ticaret, iç ticaret, deniz ticareti, maden işletmeleri, sanayi okullarına gönderilen öğrenciler ve son olarak kurulan yerli bankalardan bahsedilmektedir (CBA, F. 14, D. 56, A. IV-8: 17).

1926 yılından başlamak üzere yıl yıl kurulan Türk anonim şirketleri hakkında yine başka bir raporda detaylı olarak bilgi verilmiştir. 1926 yılı için toplamda 28 Türk anonim şirketi kurulmuştur. Bu dönem için yatırımların büyük oranı madencilik sektörüne yapılmıştır. Nitekim 2.000.000 TL sermaye ile kurulmuş olan Türk Kömür Madenleri şirketi bunu ispat etmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de orman sanayisinin de bu yıl ile gelişme kaydedeceği söylenebilir. 1.000.000 TL sermaye ile kurulan Zından ve Çangal Ormanları Şirketi bu durumu kanıtlamaktadır (CBA, F. 29-8, D. 56, A. IV-9: 1).

1927 yılında 24 Türk Anonim şirketi kurulmuştur. Bu sayı 1926 yılına oranla biraz daha düşüktür. Fakat yine de bütün alanlara yönelik olarak ihtiyaç bağlamında yatırım yelpazesinin genişlediği söylenebilir. 1927’yi takiben 1928 yılı için ise kurulan şirketlerde sayı düşmüştür. Fakat şirket sayısının 1927’ye oranla daha az olmasına karşın sermayelerinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki Teşvik-i Sanayi Kanunu bağlamında kredi sağlanması, ikincisi ise sanayi sektöründeki sermaye payının büyümesidir (CBA, F. 29-8, D. 56, A. IV-9: 2- 3).

1929 yılı için ise 11 şirket kurulmuştur. Sermaye tutarı 5.800.000 TL’dir. Yapılan incelemelerde kurulmuş olan Türk anonim şirketleri içerisinde toplam sermayede ki en düşük oran 1929 yılına aittir. Nitekim bu düşüklüğün sebebi ise 1929 yılı kapitalizmin buhran döneminden kaynaklanmaktadır. Fakat yine de maden ve sanayi sektöründe Türk şirketlerinin ve milli burjuvazinin hevesli olduğu söylenebilir. Pamuk ve Nebati Yağlar şirketi ile Türk Çimento ve Kireci şirketinin bu yıl için diğerlerine nazaran daha büyük sermaye ile kurulmuş olması bu durumu gözler önüne sermektedir (CBA, F. 29-8, D. 56, A. IV-9: 1).

Genel bir değerlendirme yapıldığında 19. yüzyıldan başlamak üzere I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Türkiye’de kurulmuş olan şirket sayısını neredeyse Cumhuriyet yönetimi 4 yılda yakalamıştır. Aynı zamanda da Cumhuriyet’in ilanının ardından yabancı sermaye de ülkeye çekilebilmiştir. Bunu büyük bir başarı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu büyük başarının temelinde ise iktisadi açıdan çalışmamızın önceki bölümlerinde de bahsetmiş olduğumuz alınmış olan doğru kararlar yatmaktadır. Nitekim milli burjuvazi (milli sermaye) oluşturma çabalarının

yavaş yavaş meyve verdiği görülmektedir. Özellikle gümrük tarifelerinin de belirlenmesi ve bu minvaldeki politikaların uygulanmaya konulması bu sınıfı daha da güçlendirecektir. Fakat asıl olarak milli burjuvazinin Türk ekonomisinde güçlü bir şekilde yer alırları ancak II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşecektir.

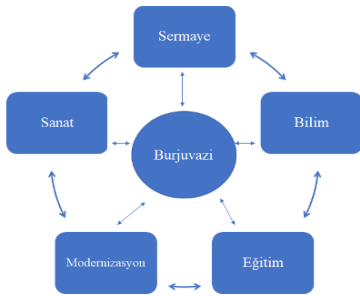
1.5 Sonuç

Burjuvazi Orta Çağ'ın karanlık evresinde Avrupa'nın bütün iktisadi sistematiğini değiştirmek üzere ortaya çıkan toplumsal bir sınıftır. Bu açıdan Burjuvazinin, Feodal Avrupa'nın karanlığını örtecek olan bir sınıf olduğunu (Feodal Avrupa'nın güneşi) söylemek yerinde olacaktır. Nitekim feodal sistemin çözülmesi ve akabinde Batı'nın üretim modelinin kapitalizme evrilerek, burjuvazinin çeşitli dinamik unsurları (halk kitleleri, teknoloji, eğitim, bilim) kullanarak Batı'nın çehresini değiştirmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Batı'nın, Doğu toplumlarından üstün seviyeye ulaşmasını etkileyen unsurlardan biri de burjuvazinin Batı sistematiği içerisinde hayat buluşu ile alakalı bir durumdur.

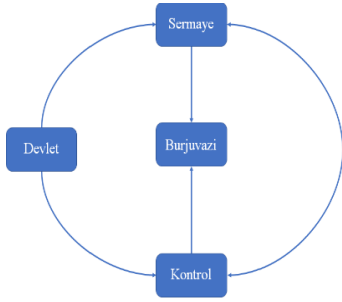
Batı, Burjuvazi sayesinde teknolojik ve kültürel olarak gelişme sağlarken (bütün sistematiği değiştirirken) buna karşın *Doğu toplumları ne yapıyordu?* sorusu akıllara gelmektedir. Burada açık bir şekilde ifade etmek gerekir ki, Doğu toplumlarında siyasi ve sosyo-ekonomik yapının Batı'nın tam tersi olması nedeniyle toplumsal bir sınıf olarak Batı tipinde bir burjuvazi oluşmamıştır. Nitekim Batı'nın feodal sistemine göre, Doğu toplumlarında merkezi güç tam olarak sağlandığı için, Doğu toplumlarında oluşturulmuş olan sosyolojik mekanizma (toplumsal sınıflar) ve buna bağlı olarak üretim biçimleri, Batı tipinde burjuvazinin doğumunu engellemiştir. Dolayısıyla Türkiye'de milli burjuvazinin sancılı bir süreç sonrasında ortaya çıkışı da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Ulusal ekonomi inşası sürecinde milli bir burjuvazi de oluşturulmaya çalışılmıştır. 1923-1929 yılları arasında İzmir İktisat Kongresi sonucunda alınan kararlar bağlamında liberal politikaların uygulanacağı belirlenmiştir. Nitekim bu açıdan İttihatçıların milli iktisat politikaları sürdürülmüş ve doğal olarak devlet, milli burjuvaziye oluşturma arzusunun neticesinde bu sınıfa mensup üyelere yapmış olduğu hamlelerle destek olmaya çalışmıştır. Devletin özel sermayenin elinden tutması nedeniyle araştırmacılar tarafından liberal olarak nitelendirilen dönemin tam anlamıyla *liberal* olmadığı burada devletin kapitalist üretim faaliyetleri içerisine yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi Batı tipi burjuvazi ile milli burjuvazi arasındaki derin farklardan kaynaklanmaktadır. Bu noktada aşağıdaki şekiller durumu daha iyi anlatacaktır.

Şekil 1: Batı Tipi Burjuvazi

Şekil 2: Milli Burjuvazi

Şekil 1 Batı tipi burjuvaziyi temsil ederken, Şekil 2 ise Milli burjuvaziyi /Türk burjuvazisini ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Batı tipi burjuvazinin doğal seleksiyon içerisinde ortaya çıkması hasebiyle siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyetlerle doğrudan ve karşılıklı bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu karşılıklı ilişki sonucunda Batı'nın bütün dinamikleri harekete geçebilmiş ve dolayısıyla Doğu'ya olan üstünlüklerini bu şekilde sağlamıştır. Milli burjuvazi (Türk burjuvazisi) ise İttihatçıların başlattığı ve Cumhuriyet döneminde devam ettirilen bir proje olarak ortaya çıktığı için devletin sürekli olarak kılcal damarlarıyla (kanun ve sermaye) kan pompalamasına ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla Batı tipi burjuvazi ile milli burjuvazi arasındaki temel fark buradan kaynaklanmaktadır ve ulusal ekonominin inşası sürecinde devlet milli bir burjuvaziye ihtiyaç duyduğu için bu ekonomik grubu oluşturmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte milli burjuvazi servet birikimini artırarak güç kazanmıştır. Yürütmüş oldukları karaborsa faaliyetleri bu durumu tetiklemiştir. Nitekim dünya siyasasındaki konjonktürel gelişmelere de bağlı olarak, 1913 sonrasında temelleri atılan milli burjuvazinin ekonomik olarak güçlü bir şekilde Türk siyasasında yer alışı ancak II. Dünya Savaşı'nın sonucunda gerçekleşecektir.

Kaynakça

- Akgüç, Ö. (1992). *100 soruda Türkiye’de bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (2001). *Türkiye’nin düzeni dün-bugün-yarın*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, C., & Yılmaz Genç, S. (2011). Orta Çağ’ın sosyoekonomik düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 226-241.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1973). *Türkiye’de toplumsal ve ekonomik gelişmenin 50 yılı*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No: 683.
- Berkes, N. (1970). *100 soruda Türkiye iktisat tarihi: Osmanlı ekonomik tarihinin temelleri*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bursa Konservenin Fabrikası*. (03.12.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Cem, İ. (2010). *Türkiye’de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cillov, H. (1974). İktisadi istatistiklerimizde 50 yıllık gelişmeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 27-46.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi. (Tarih Yok). *1335 senesinden itibaren 1926 senesine kadar, ticaret müdüriyet-i umumiyesinin dahili ve harici ticaret işleriyle sigortaların ve şirketlerin faaliyetlerine dair olan, yerli bankaların ismini, sermayesini ve merkezini gösteren listenin de yer aldığı rapor*. F. 14, D. 56, A. IV-8.

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi. (Tarih Yok). *Ticaret Umum Müdürlüğünün, dahili ve harici ticaret, deniz ticareti ve "şirketler ve sigortalar" şubelerini kapsayan beş yıllık kanun, nizamname, talimatnameler, oluşturulan kurumlar, şirketler ve sermaye miktarları ve verdiği neticeler hakkındaki raporu*, F. 29-8, D. 56, A. IV-9.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de liberalizm, 1860-1890*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Daver, A. (05.02.1933). *Teşvik-i Sanayi Kanunu kaldırılmamalıdır*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Demirel, K. (2014). *Emlak ve Eytam Bankası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Doğru, C. (2007). Milli Mücadele döneminde ekonomiye verilen önem: İktisat Vekâletinin kurulması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 270-287.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 23-36.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet döneminde sanayileşme faaliyetleri (1923-1950). *History Studies*, 10(8), 109-119.
- Fabrikalar ne halde*. (26.01.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Ford Fabrikası*. (19.04.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Genç, M. (2005). *Osmanlı İmparatorluğunda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Göçek, F. M. (1999). *Burjuvazinin yükselişi, imparatorluğun çöküşü Osmanlı batılılaşması ve toplumsal değişme*. (İ. Yıldız, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gül, M. (1989). *Atatürk döneminde Türkiye'nin sanayileşme politikası (1923-1938)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- İnan, A. (1989). *İzmir iktisat kongresi*. Ankara: TTK.
- Karabekir, K. (2001). *İktisat esaslarımız: hatıra ve zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Karabıyık, L. E. (2001). *Türkiye'de finans tarihi*. Bursa: Vipaş AŞ. Yayınları.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de sanayileşmeye etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(27), 65-79.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi: birinci küreselleşmeden ikinci küreselleşmeye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kıray, E. (1993). *Osmanlı'da ekonomik yapı ve dış borçlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2001). *Türkiye İş Bankası tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Koraltürk, M. (1996). Âli iktisat meclisi (1927-1935). *Ekonomik Yaşam*, 7(23), 47-64.
- Köse, M. (2010). *1927 nüfus sayımı ve sonuçlarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Marx, K. & Engels, F. (2015). *Komünist parti manifestosu*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Mensucat Fabrikası*. (06.08.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Nadi, Y. (04.02.1929). *Emlak Bankası*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Nadi, Y. (27.08.1934). *İş Bankasının büyük zaferi*. İstanbul: Cumhuriyet.

- Oskay, C., & Kubar, Y. (2008). Türkiye’de kamu bankalarının özelleştirilmesi. *KMU İİBF Dergisi*, 10(14), 367-383.
- Ökçün, A. G. (1975). Teşvik-i Sanayi Kanunu muvakkatı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 25-44.
- Özel, S. (2002). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2002(2), 235-248.
- Özer, M. H. (2014). Cumhuriyetin ilk yıllarında milli tüccar oluşturma çabalarında İş Bankasının rolü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 69(2), 351-377.
- Pamuk, Ş. (1988). *100 soruda Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pernoud, R. (1991). *Burjuvazi*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saçlı, Y. (2009). *Türkiye’de tarım istatistikleri gelişimi, sorunlar ve çözüm önerileri*. Ankara: DPT Yayınları, Yayın No: 2792.
- Sağlam, Ayşegül. (2017). Erken Türkiye Cumhuriyeti döneminde iktisadi bağımsızlığı sağlama misyonuyla Ticaret Vekâleti (05.03.1924-21.01.1928). *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(36), 19-46.
- Sanayi ve Maadin Bankası u. müdürününün verdiği izahat*. (27.10.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Sombart, W. (2017). *Burjuva*. (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. *İstatistik göstergeler 1923-2004*. Ankara: TÜİK, Yayın No: 0535.
- Tecer, M. (2006). Atatürk döneminde (1923-1938) ekonomik örgütlenme. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 75-116.
- Tezel, Y. S. (1970a). Birinci Büyük Millet Meclisinde yabancı sermaye sorunu: Bir örnek olay. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25(1), 239-251.
- Tezel, Y. S. (1970b). Birinci Büyük Millet Meclisi anti-emperyalist miydi?: Chester ayrıcalığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25(4), 287-318.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tophane’de Ford fabrikasının inşaatı*. (22.08.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Toprak, Z. (1982). *Milli iktisat (1908-1918)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (1995). *Milli iktisat- milli burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (22.11.1937). *Beş yıllık sanayi müesseseleri ve üretimi istatistiği*. 30-10-0-0 / 24-138-1.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (12.04.1940). *Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan istifade eden müesseseler ve sanayi üretimi istatistiği*. 30-10-0-0 / 25-140-4.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (20.12.1940). *1939 yılı Teşvik-i Sanayi Müesseselerinin istatistiği*. 30-10-0-0 / 25-140-12.
- Ünal, M. A. (2012). *Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: Liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008(20), 77-114.
- Werner, S. (2017). *Burjuva*. (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yağ Fabrikası açılacak*. (02.03.1929). İstanbul: Cumhuriyet.
- Yıldırım, V. E. (2014). 1933 yılında Âli İktisat Meclisi'nin sanayi raporu ve Sümerbank'ın kurulması. *Turkish Studies*, 9(7), 561-575.
- Yiğit, A. A. (2012). Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi politikası. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 315-326.
- Zeytinoğlu, E. (1976). *İktisat tarihi*. İstanbul: Meter Matbaası.